

Добко Т. Проблеми і перспективи рецепції богослов'я і богослова в академічному середовищі сучасного українського університету / Тарас Добко // Доповідь на конференції нового покоління богословів УГКЦ «Кайрос». - Львів: УКУ, 2006.

Проблеми і перспективи рецепції богослов'я і богослова в академічному середовищі сучасного українського університету

виступ на конференції нового покоління
богословів УГКЦ „Кайрос” 30 серпня 2005 р.Б.
Тарас Добко, *Ph.D.*

Академічне богослов'я повертається в Україну. Навіть побіжний погляд на українську довколаосвітню дійсність дозволяє пересвідчитися, що на богослов'я і богословів не чекали з розкритими обіймами. З цього приводу, мабуть, не варто дивуватися. Надто багато упереджень ментального, академічного, суспільного, правового і навіть релігійного характеру спричинилися до такого стану речей. Адже богослов'я повертається у суспільство, яке все ще мусить по краплині вичавлювати зі своєї свідомости рецидиви радянського минулого, що все ще відчутні, зокрема і в ставленні суспільства до релігії та релігійної освіти. Богослов'я повертається в академічне середовище, яке в останнє десятиріччя не раз піддавалося спокусам сервілізму перед сильними світу цього, йдучи на відвертий конфлікт з академічною совістю та засадами інтелектуальної свободи і чесности. Богослов'я повертається у суспільство ХХІ століття, перед яким постають виклики глобалізації та ринкового прагматизму, що неминуче впливатимуть на долю самого університету і на окремі академічні дисципліни. Ці та інші обставини визначатимуть у найближчій перспективі ту систему координат, в межах якої богослов'ю і богословам доведеться позиціонувати себе в академічному середовищі українського університету.

Дуже сподіваюся, що наша конференція спонукатиме до формулювання тих запитань, які зможуть спровокувати серйозну публічну дискусію про стан і перспективи академічного богослов'я. Такої відкритої інтелектуальної розмови завжди бракувало. Справедливості ради мусимо визнати, що причиною відсутності такої дискусії є не стільки брак інтересу до цієї теми серед світських академічних кіл, скільки брак диспутантів з богословського боку.

У своїй доповіді я хочу розглянути труднощі й перспективи рецепції богослов'я і богослова в академічному світі сучасного українського університету на тлі правових, інтелектуальних та культурологічних реалій української освітньої дійсности.

Богослов'я і державна освітня політика в Україні¹

Публічне представлення та озвучення турбот вищої богословської школи в Україні тісно переплелися з долею вищих богословських навчальних закладів УГКЦ, серед яких одним із чільних речників нової освітньої дійсности стала спочатку Львівська богословська академія, а потім Український католицький університет.

Вже сама реальність богословських програм університетського рівня свідчила, що богослов'я може бути цінним не лише з прикладної перспективи як «вишкіл» для майбутніх священиків, катехиза для дорослих чи засіб для духовного життя, а й як повноцінна наукова

¹ У цьому розділі використано частину матеріалів зі статті «Академічне богослов'я в Україні. А віз і нині там...», що її опубліковано у журналі *Патріярхат*, число 4 (389) за липень-серпень 2005 року.

дисципліна². Однак на початку діяльності відновлених богословських навчальних закладів питання формальної легалізації академічного богослов'я через ліцензування та акредитацію їхніх навчальних програм у Міністерстві освіти й науки України навіть не поставало. На це були різні причини. По-перше, того часу всі богословські факультети створювалися з ініціативи Церкви і отримували статус релігійних організацій, реєстрацію та діяльність яких регулює закон про свободу совісти та релігійні організації, а не законодавчі акти про освіту. Відтак внаслідок успадкованого від радянських часів трактування положення Конституції України про відокремлення Церкви від держави, а школи від Церкви (ст. 35), існували й досі існують правові перешкоди для державного ліцензування та акредитації навчальних програм вищих *церковних* навчальних закладів. По-друге, за умов об'єктивного браку фахових спеціалістів, а також економічної та соціальної нестабільності українського суспільства було важко розраховувати на надійний та якісний рівень функціонування новостворених богословських програм. По-третє, ще свіжими у пам'яті державного чиновника були міжконфесійні конфлікти, а тому будь-яку ініціативу, яка вимагала напруженого міжконфесійного діалогу і значних зусиль для досягнення консенсусу, в чиновницьких кабінетах зустрічали з неприхованою підозрою.

Однак те, що свого часу могло видаватися слабкістю чи вразливістю, в подальшій перспективі виявилось силою і перевагою. Відсутність державного визнання дало змогу богословському факультетові у Львові діяти за умов повної університетської автономії і вільного плекання академічних свобод. Це означало дві вкрай важливі речі в умовах тодішньої України. По-перше, ми втішалися нагодою вільно формувати власну питому богословську ідентичність без жодного втручання тих, хто мав про неї відверто слабе уявлення. І по-друге, ми мали можливість бути вільними від будь-якого політичного тиску, від принизливого пошуку лакейських компромісів із владою. Невлаштованість виявилась благословенням!

Утім з плином часу визнання богослов'я як університетської науки в Україні і отримання державної ліцензії для богословських програм стали для УКУ не лише питанням легалізації університету, а справою принципу³. Навесні 2002 року богослов'я було внесено у «Перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах», та тільки як спеціальність у науковому напрямі «Філософія». Відповідно до чинних в Україні освітніх норм таке рішення, на жаль, робить з богослов'я відгалуження філософії і тягне за собою серйозні недоліки, оскільки не дозволяє присвоювати студентові після 4 років навчання титул бакалавра богослов'я, а лише бакалавра філософії. Окрім того, на вивчення богослов'я як спеціальності відводиться по суті лише один рік — цього, звичайно, замало, щоб підготувати богослова в питомому, класичному розумінні цього слова.

² У перспективах факультету – розбудова повного циклу богословських студій з можливістю готувати докторів богословських наук і в повному обсязі розвивати фундаментальні та прикладні наукові дослідження у царині східного богослов'я, церковної історії, канонічного права, екуменізму, богословської візантиністики та медієвістики.

³ Важливим досягненням було міжнародне визнання диплому випускників філософсько-богословського факультету УКУ 1998 року. Така акредитація відкрила для молодих українських богословів двері до найпрестижніших шкіл і факультетів у цілому світі, та тільки не в Україні. Однак чи не найважливішою причиною стало наше переконання, що програма працює, і прийшла пора використати наш досвід для того, щоб нарешті повернути богослов'я Україні.

Не можна сказати, що у цьому питанні всі кола, причетні до богословської освіти, висловлювали однакову позицію. Одні не виявляли особливого зацікавлення вирішенням цієї справи, оскільки вважали, що майбутнім священикам не потрібні дипломи державного зразка: на священиків і без такого диплому все одно є і завжди буде суспільне замовлення. Інші висловлювали частково зрозумілі побоювання, що «юридична секуляризація» та світський характер богословської освіти з можливістю формування дипломованих богословів у державних вищих навчальних закладах є неприродним середовищем для розвитку богослов'я і поза зв'язком з Церквою може призвести до небажаних наслідків.

Внесення певної дисципліни у «Перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах» є обов'язковою, проте не достатньою умовою для отримання ліцензії від МОН України для організації навчального процесу в цій галузі з правом видавати дипломи державного зразка. Як відомо, будь-яка освітня діяльність регламентується в Україні освітніми стандартами, створеними для кожного напрямку і спеціальності. Державний орган управління освітою визначає на 70–75%, які дисципліни і в якому обсязі необхідні для освітнього вишколу історика, математика тощо. Тільки в разі дотримання цих вимог МОН України видає ліцензію вищому навчальному закладові на реалізацію відповідної навчальної програми. Зрозуміло, що жодного подібного стандарту із богослов'я не могло існувати у пострадянській державі. Не існує його й досі.⁴

Ще одним принциповим чинником, який і в теперішніх умовах ускладнює можливість легального входження богослов'я у вищу школу в Україні, є брак українських викладацьких кадрів. Держава ставить певні вимоги щодо кадрового забезпечення навчального процесу фахівцями відповідного рівня з державно визнаними дипломами. Зрозуміло, що у ділянці богослов'я таких спеціалістів в Україні немає. З іншого боку, за останні роки Україна збагатилася чималою кількістю богословів, які отримали добру богословську освіту магістерського чи докторського рівня за кордоном. Вони, однак, не мають українського визнання. А щоб отримати його, змушені проходити бюрократичну процедуру нострифікації, доля якої вирішується не фаховими вітчизняними богословами (їх бо немає в природі!), а філософами чи релігієзнавцями.

Зміни у суспільному житті, що принесла Помаранчева революція, знову окрилили новими надіями тих, хто розділяє турботу про те, щоб богослов'я врешті-решт здобуло гідний статус в системі вищої освіти України. В останні місяці було здійснено кілька кроків для пришвидшення цього процесу. У лютому 2005 року Блаженніший Любомир (Гузар), Глава Української Греко-Католицької Церкви, звернувся до Президента України Віктора Ющенка з проханням посприяти в розв'язанні проблем богословської освіти. Важливу підтримку цій справі висловили в Листі до Президента ректори Львівського національного університету ім. І.Франка Іван Вакарчук та Національного університету «Кієво-Могилянська Академія» В'ячеслав Брюховецький. А у червні МОН України розпочав процес формування робочої групи щодо розробки державного освітнього стандарту з богослов'я, до якої мають увійти науковці з різних вищих навчальних закладів України.

На мою думку, майбутнє академічного богослов'я в Україні залежить від успішного здійснення кількох принципових кроків: визнання й закріплення за богослов'ям статусу окремого незалежного напрямку підготовки, а не тільки відгалуження філософії; вироблення державного освітнього стандарту із богослов'я; готовності МОН України провести освітній експеримент з метою апробації освітнього стандарту із богослов'я на базі зацікавлених богословських вищих навчальних закладів чи факультетів; надання права університетам

⁴ Для порівняння, в Росії державний освітній стандарт зі спеціальності «Теологія» було затверджено у Міністерстві освіти РФ ще 2001 року. Цей стандарт передбачає можливість освітнього вишколу спеціалістів з теології за трьома профілями: християнська, ісламська та юдейська теологія. Станом на 2003 рік богослов'я вивчалось в 40 вищих навчальних закладах Росії. З них – в 10 державних ВНЗ створено теологічні факультети, а в деяких університетах відкрито кафедри теології.

Часто слушно зауважують, що «зелена вулиця» для богослов'я у Росії – це вислід відносної однорідності християнського суспільства, де традиційно домінує одна конфесія – Російська Православна Церква; що історично російська держава і російське суспільство доволі тісно ототожнюють себе з присутністю Церкви у світському житті. Це поважний аргумент, але було б помилкою вважати, що «зелене світло» для богослов'я засвітилося саме по собі. В Росії питання присутності богослов'я у світському університеті, його ролі в сучасній гуманітарній освіті широко обговорюються на конференціях та круглих столах, в популярних мас-медіа і в наукових журналах (див.: Уваров М.С. Богословие и современное гуманитарное образование // *Вестник Российского философского общества* 1 (2003) 103–115). В Україні ця проблема стала предметом обговорення у кількох статтях журналу *Богослов'я*.

визнавати іноземні освітні та наукові кваліфікації викладачів богословських дисциплін. Це цілком реалістичні кроки, які не виходять за межі існуючої практики впровадження інновацій в освітній простір України⁵.

Серед інших важливих завдань, пов'язаних із входженням богослов'я у світський університет та освітнє поле України, варто згадати проблему ідентичності богословської освіти, що серед іншого передбачає встановлення взаємозв'язку між богослов'ям та релігієзнавством, богослов'ям і філософією, чітку делімітацію їхніх предметних ділянок та дослідницьких методів; а також питання зв'язку академічного богослов'я у світському університеті з церковною спільнотою⁶.

Інтелектуальний запит на богослов'я

По-справжньому успішне входження богослов'я в академічне середовище сучасного університету залежить не тільки від забезпечення необхідних правових умов та наявності фахових спеціалістів. Не розставить усі крапки над „і“—й апелювання до важливості відродження традиції української вищої школи⁷ чи відновлення справедливості щодо богословської освіти, права якої були потоптані радянською владою майже сторіччя тому. Важко переоцінити значення у цій справі позиції університетської спільноти викладачів та науковців – як природознавців, так і гуманітаріїв, – для більшості з яких, слід чесно визнати, богослов'я ще залишається *terra incognita*, а богослов – справжньою екзотикою.

Свого часу Йозеф Рацингер у праці *Вступ до християнства*, щоб проілюструвати становище богослова серед своїх сучасників, вдався до образу середньовічного паяца, мислення, мова та вбрання якого видають у ньому людину, необізану з тими проблемами, якими живе реальний світ⁸. Цей образ з усіма його недоліками змушує нас замислитися про інтелектуальну «привабливість» або затребуваність богослов'я і богословської проблематики у науковому середовищі сучасного українського університету.⁹ На що слід звернути увагу українському християнському богослову, щоб його голос хотіли почути на інтелектуальному форумі української вищої школи?¹⁰

Загальновідомо, що просвітницька ідея науки і раціональності, під впливом якої все ще перебуває наша вища школа, гартувалася у певному протистоянні з християнським баченням розуму та його покликанням у світі. Вже у пізньому середньовіччі богословські догматичні диспути інтелектуали сприймали як дискусії між «гостроконечниками» і «тупоконечниками» зі Свіфтових *Мандрів Гуллівера*. Зрештою модерна ідея раціональності стала арелігійною і сягнула своєї кульмінації у твердженні Канта, що Бог може бути об'єктом практичного, і ніколи – теоретичного розуму. Теоретичний розум натомість знаходить своє оптимальне застосування у математиці, природничих науках та критичній філософії.

⁵ Союзником богослов'я у цій справі може стати проект запровадження університетської автономії, який зараз жваво обговорюється в українських академічних колах.

⁶ В Росії, для прикладу, викладання спеціалізованих богословських предметів та церковної історії здійснюють фахівці, що їх рекомендують повноважні органи відповідних релігійних організацій та затверджують навчально-методичні структури університетів.

⁷ За царських часів вища богословська освіта в Російській імперії, і зокрема на українських землях, здійснювалася виключно в стінах Духовних Академій, тобто за межами класичних університетів.

⁸ Див.: Йозеф Рацингер. *Введение в христианство*. Брюссель 1988, с. 10–12.

⁹ Я далекий від думки про необхідність чи неминучість якогось богословського конформізму, який би порушував тяглість і спадковість богословської думки і постановки проблем християнської віри. Виходячи з переконання про іконічність богословського мислення та догматичних формулювань, розуміючи закоріненість богослов'я у воплощенні Бога, яким Він засвідчив, що може бути не лише трансцендентний, а й іманентний своїй тварі, я радше вважаю, що богословська думка повинна шукати такі форми і наголошувати на тих моментах, які є репрезентативними і промовистими для того часу і тієї культури, в яких богословствує богослов.

¹⁰ Працюючи в УКУ, ми є свідками численних запрошень на конференції та семінари, які надходять з інших університетів. У цих запрошеннях звучить зацікавлення і відчувається відкритість на пізнання богословських поглядів на заторкувані конференціями проблеми.

Оминаючи хоч і важливі, та не зовсім дотичні до безпосередньої теми причини, які призвели до депортації Бога та людини у її зв'язку з Творцем зі сфери питомо наукового дослідження, зверну увагу лише на один момент, який спровокував недовіру теоретичного розуму до питання Бога.

Слід визнати, що відповідальність за те, що з початком модерності дороги розуму і віри починають розходитися, несуть як розум, так і віра. Коли розум усе більше вбачав мету наукових пошуків в осягненні панування людини над природою і врешті проникся у своїх пізнавальних запитах духом *libido dominandi*, для життя віри вже не залишилося місця у просторі так визначеної раціональності. З іншого боку, віра не завжди перебувала на сторожі ширшої концепції розуму і часто сама давала привід для подібної редукції раціональності, коли наражалася на ризик сповзання у язичницьке світосприйняття з його магічним розумінням обрядів і богослужень.

Традицію взаємної недовіри та скепсису між позитивістично налаштованим розумом та вірою, зорієнтованою на трансцендентний вимір, або між науками про світ і людину в світі та наукою про Бога, не можна подолати лишень постійним нагадуванням про доцільність присутності богослов'я в системі університетської освіти як данині європейській традиції чи українській культурі. Відверте несприйняття може у такому разі просто перерости у «холодну війну», або, у кращому разі, – в байдуже співіснування. За таких обставин професор фізики чи біології навряд чи захоче прислухатися до думки свого колеги богослова в дискусії, присвяченій проблемі виникнення всесвіту чи походження людини.

Тут знову ж таки потрібне прояснення чітких меж предметних ділянок і пізнавальної методології богослов'я та системи «іманентних» наук. Це прояснення дозволить уникнути позитивістської уніфікації й редукції реальності та істини і обмежить незаконне перенесення методів, притаманних одним наукам, на інші.

З богословського боку, центральним внеском у таке прояснення й розширення ідеї раціональності може стати розвиток богослов'я Воплочення і богослов'я Таїнств. На мою думку, одним із завдань такого богослов'я має стати відновлення благоговійного ставлення до видимого світу, унаочнення його глибини й здатності бути богоносним при збереженні інтегральності природознавчих та гуманітарних наук. Зокрема, це дозволить внести рівновагу в зустріч природного людського розуму з реальністю Таїнства, яке залишається інтегральною частиною християнського розуміння Бога.

В основі цього розуміння лежить переконання в абсолютній трансцендентності Бога щодо світу та його елементів, зокрема й людського розуму. Важливо, що це переконання не є філософською абстракцією, а ґрунтується на християнському досвіді несамотої близькості Бога у Христі, тобто у новозавітному досвіді Ісуса Христа як Воплоченого Бога. Коли Христос об'явив себе вповні Богом і вповні людиною, а не якимось напівбогом чи напівлюдиною, якоюсь новоутвореною істотою мішаного виду, людський розум зіткнувся з уявленнями про Бога, яке докорінно відрізнялося від еллінських уявлень про божество як складову частину світового порядку буття. У світі, який ми знаємо, поєднання двох природ завжди призводить до видозміни чи навіть часткової втрати властивостей кожної¹¹. У Таїнстві ж Христа людський розум опинився перед поєднанням двох порядків «буття», які не розчиняються один в одному, не зводяться один до одного, не суперечать один одному, не знищують один одного. Природний порядок залишається цілісним, неушкодженим. Тільки трансцендентний, позасвітовий Бог, який під жодним оглядом не є складовою частиною

¹¹ «Причина, чому погани навіть не могли собі уявити щось подібне до воплощення, полягає в тому, що вони вважали своїх богів частиною цього світу, а поєднання двох природ у світі мусить бути у якомусь сенсі чимось неприродним внаслідок тієї інакшости, яка дозволяє одному еству залишатися собою тільки не будучи чимось іншим». Robert Sokolowski. *The God of Faith and Reason. Foundations of Christian Theology*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press 1995, с. 36.

світопорядку, і стосовно світу перебуває у відношенні Творця, здатний на таку присутність у світі, яка, не скасовуючи природного порядку, наповнює його своєю благодаттю¹².

«Логіка» Боговплочення є ґрунтом для християнської ідеї раціональності та сприйняття Таїнства. Таке сприйняття можливе тільки тоді, коли розум не відчуває, що зазнає поразки. Таїнство є понад розумом, а не проти розуму. Розум, який чується пригнобленим чи пригніченим, рано чи пізно повстане¹³. Безумовно, для сприйняття якогось змісту як Таїнства властиве усвідомлення непрозорості цього змісту для розуму, причому ця непрозорість має сприйматися як принципова недоступність змісту для природного застосування розуму, як ми його звикли застосовувати в контексті світу. А це можливо лише за однієї умови: якщо цей зміст не буде подано як істотно приналежний до світу, який є органічною матрицею для діяльності людського розуму. Якщо поданий зміст є частиною світового змісту, навіть його найскладнішою чи найменш доступною для розуміння частиною, людський розум ніколи не заспокоїться, ніколи не зможе по-справжньому сприйняти і прийняти цей зміст як Таїнство. З іншого боку, збереження природного порядку у Таїнстві, можливо, й пояснює те, чому Таїнство не є чимось скандальним для розуму, а тому прийнятним як Таїнство.

Розум не повинен сприймати Таїнство як протиріччя, два полюси якого заперечують один одного. Лише за такої умови розум здатен здійснити акт самовідречення перед обличчям Таїнства, відмовитися від своїх претензій, що проте не означає відмови від своєї гідності. Це та відмова, на якій наполягав Паскаль, коли стверджував, що немає природнішої речі для розуму, ніж визнати свої обмеження. Тут однак йдеться не про обмеження, які є похідними внаслідок гріхопадіння, не про обмеження які є звуженням. Тут йдеться про обмеження, які є наслідком відкриття дійсності, відмінної від світової, зустрічі з Кимось, Кого цілий світ не може вмістити, але Кого вмістило жіноче лоно Богородиці. Якщо б християнська віра виростала зі свідомості «негативного» обмеження розуму, вона б завжди була вразливою на його бунт. Тільки та віра може бути живою і плідною, яка виростає на позитивному акті самовідречення, здійсненого в момент зустрічі з Богом, який, щоб бути собою не потребує ні світу, ні окремої його частини, і який існував би у тій самій досконалості, навіть якщо б світу ніколи не було.¹⁴

Згідно з християнством відкриття простору для віри відкриває також нові можливості для розуму. Цією можливістю стає богослов'я. Розум не чується пригнобленим у своєму самовідреченні, а тому готовий відгукнутися на заклик віри, яка «шукає розуміння». Віра знаходить у розумі союзника, а не ворога.

Мислити у християнському сенсі – це мислити категоріями Таїнства: наприклад, вірою сприймати Боже провидіння у подіях, які також мають і природне пояснення. Це – постійно переступати у вірі світовий контекст, не позбавляючи його власного сенсу та закономірностей. Це – водночас ніколи не сприймати світовий контекст в абсолютній ізоляції від життя віри (секуляризм), а постійно утримувати його відкритим для Бога та дії Його Благодаті.

Завдяки цьому, богослов'я може постати перед людським розумом, втіленим у природничих чи гуманітарних науках про світ і людину у світі, не як їхній ментор чи наглядач, законодавець їхніх методів та цілей, а як відкриття людського розуму і мислення на невидиму й ненасильницьку іконічну присутність Бога у світі. Богослов'я не зможе

¹² «Халкедонський Собор...навіває нас, по-перше, що Бог не руйнує природних закономірностей речей, з якими він входить у якийсь зв'язок, навіть у найтіснішій єдності вплочення. Те, що відповідає природному порядку речей і що розум здатен відкрити у цьому порядку, зберігає свою цілісність перед обличчям християнського Бога. І по-друге, Собор вчить нас, що про Бога ми мусимо думати як про когось, хто дозволяє природним закономірностям і розуму залишатися собою: тобто що сам Бог не є частиною природи чи світу, яка перебуває у суперництві з іншими». Там само, с. 35–36.

¹³ І це повстання розуму вже не раз відбувалося, наприклад, під назвою «демітологізація християнства».

¹⁴ Пор. Robert Sokolowski. *The God of Faith and Reason. Foundations of Christian Theology*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press 1995.

розповісти природознавцю, як функціонують закони природи. Але воно допоможе йому побачити в природі не сирівець, що служить задоволенню людських пристрастей до панування і самозбагачення, а унікальний Божий винахід, який заслуговує на благоговіння, захоплення й збереження. Іншими словами, воно дозволить побачити у дереві не просто майбутній стіл, а й естетичний об'єкт, чи навіть дар Божий. Завдяки богослов'ю, природний розум, не зраджуючи притаманних йому автономії та цілісності, зможе *органічно* інтегрувати у свої дослідницькі перспективи ціннісну орієнтацію та етос служіння, що відкривається у транспозитивістській перспективі богословського пошуку.

Інакшими словами, тут йдеться про заміну модерного проекту секуляризації людського розуму його «християнською секуляризацією». Розширення ідеї раціональності й істини під впливом богослов'я Воплочення і Таїнств не означає накладення якихось зовнішніх обмежень на питому діяльність розуму в природному порядку буття чи введення в неї магічних елементів. Воно радше аксіологічно переорієнтовує діяльність розуму з ідеології *libido dominandi* на ідею служіння людині, що є образом і подобою Божою.

Місце богослов'я в майбутньому університеті

Обговорення місця богослов'я в українській вищій школі не може розглядатися в ізоляції від загальних тенденцій розвитку пізньомодерного університету. Як слушно зауважує Марек Квек¹⁵, майбутній вигляд університету залежатиме від того, на користь якої моделі буде зроблений вибір із початком епохи глобалізації: американської чи західноєвропейської.

Американська модель університету заснована на ідеї освітнього підприємництва і значною мірою розглядає освіту як товар, на який існує свій попит й пропозиція і ринок якого все більше глобалізується. Щоб залишатися конкурентними і успішними на цьому освітньому ринку, університет мусить пристосовуватися до вимог роботодавців та принципів економічної раціональності й доцільності. Змушений заробляти кошти на свою діяльність цілком самостійно, без дотацій держави, такий університет невпинно іде шляхом невблаганної комерціалізації.

Західноєвропейська, або класична модель університету постала, як відомо, у модерний період як плід національної держави і ґрунтується на ідеї соціальної угоди між університетом і державою, предметом якої є легітимація, збереження та розвиток суспільних ресурсів національної держави в обмін на престижний соціальний статус та державну фінансову підтримку університету. В сучасних умовах глобалізаційного й ринкового тиску, коли роль держави в регулюванні суспільного сектору зменшується, університет може стати однією з перших жертв цієї відмови від патерналістської опіки держави. Безперечно, що поряд із втратою певних привілеїв новий університет здобуде більше свободи і самостійності. Втім, чи знайдеться в такому емансипованому університеті місце для некомерційних спеціальностей, на зразок класичних мов, філософії, богослов'я, медієвістики та інших гуманітарних дисциплін? Залишається сподіватися, що поряд із ринковими мотивами завжди знайдуться якісь інші фактори (релігійні, культурні, національні тощо), які уможливають присутність некомерційних дисциплін в університетському *curriculum*¹⁶.

У цих нових обставинах шанс богослов'я полягатиме у його здатності бути міждисциплінарним, адаптуючи у свій *curriculum* курс вищого природознавства, який би ознайомлював сучасного богослова з найновішими теоріями про походження всесвіту, індетермінованість руху квантових частинок тощо. Богослов'я також не повинно забувати

¹⁵ Марек Квек. Місце філософії в університеті. Минуле, теперішнє, майбутнє // *Dydaktyka filozofii u progu XXI wieku. Problemy ogólne i perspektywy* / перекл. з польської Зоряна Рибчинська. Poznan: Humaniora 2002, с. 11–26. Перекл. Зоряна Рибчинська.

¹⁶ Зауважмо, що дотримання працівником справжньої етики праці ніколи не буде механічним наслідком поєднання фінансових стимулів, принципів управління людськими ресурсами та конкуренції, тобто певної конфігурації суто комерційних факторів.

про прикладний вимір своїх запитів, особливо коли це стосується оцінки контроверсійних досліджень у сфері генних та біотехнологій, медичних досліджень, спрямованих на вивчення феномену людської смерті чи терпіння, пересадки органів чи репродуктивного здоров'я. Ознайомлення студентів богослов'я з найновішими дослідженнями у цих ділянках має бути інтегральною частиною їхнього вишколу, принаймні на рівні спеціалізації з морального богослов'я та біоетики.

Переконаний, що українському суспільству вкрай потрібні інтелектуали з питомо богословською освітою. Адже справжній богословський вишкіл передбачає інтеграцію всієї системи знань і вимагає від такого інтелектуала компетентності й широти поглядів, яка не є обов'язковою передумовою жодної іншої ділянки людських знань. Філософія, історія, мови, суспільні науки, культурологія, природознавство мають бути невід'ємною частиною богословського вишколу. Цінність і відповідальність богослова полягає у його здатності до критичного *голістичного* мислення і бачення. А саме це є неодмінною умовою становлення справжнього інтелектуала.

Ще однією привабливою рисою богословської освіти, особливо в час аксіологічної стерилізації людського наукового інтелекту в проекті пізнього модерну, є здатність органічно поєднувати інтелектуальний вишкіл із становленням внутрішнього характеру студента. Дуже важливо, що характер богословського пошуку, як «віри, що шукає розуміння», формується у тісному зв'язку з літургійним життям. Літургійні богослужіння є для богослова привілейованою епістемологічною ситуацією, в якій змогли б богословські принципи живляться досвідом зустрічі людини з Богом. Залишаючи свою інтелектуальну творчість поза контекстом особистого і церковного досвіду життя у Христі, можна бути добрим істориком богословських ідей, але навряд чи богословом у питомому значенні слова, навіть якщо й володіти дипломом богослова. Окрім того, вивчення богослов'я є, на мою думку, тільки тоді успішним, коли воно стає одночасно школою соціального служіння. Питання і проблеми, з якими зустрічається богослов, не є лише вправою для розуму. Усвідомлення своєї солідарності із суспільством є інтегральною частиною богословської ідентичності. А тому присутність богословського факультету в сучасному університеті як альтернативної форми інтелектуального життя збагачуватиме і стимулюватиме академічне середовище усього університету.

Тож підстав для оптимізму щодо майбутнього богослов'я в українській вищій школі достатньо. Окремі державні університети, зокрема Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича та Національний університет «Києво-Могилянська Академія», вже зараз виявляють серйозне зацікавлення богословською освітою. На боці богослов'я свіжість, вмотивованість, жертвовність та енергетика молодості його українських adeptів, їхня успадкована від кращих західних зразків інтелектуальна культура та академічний етос, можливість починати з чистого аркуша.

Звичайно найпереконливішим аргументом на користь богослов'я буде солідна і самовіддана наукова праця самих богословів. Вони мають показати, як питомо богословська проблематика здатна творчо проблематизувати актуальні сюжети гуманітарних і природничих наук, збагачуючи їх несподіваними ракурсами та відкриттями стосовно ситуації людини у світі, в якому попри всі об'єктивні і суб'єктивні труднощі людське серце здатне розпізнати невидиму, сокровенну і водночас таку реальну присутність Творця. Від самих богословів, від їхньої присутності у публічному науковому житті, на конференціях та сторінках наукових журналів, одним словом, на передовій українського інтелектуального життя – залежить остаточна відповідь, чи знайдуть наступні покоління українських спудеїв богослов'я і богословів в університетських аудиторіях. І щойно тоді можна буде з упевненістю сказати: богослов'я повернулося в Україну, тому що в неї повернулися справжні богослови.